

SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTINING ISTIQBOLLARI

Abdumatov Alisher
Abdulxayeva Gulchehra
Ma’rufov Sherzod
GulDU “Tarix” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Suv osti arxeologiyasi — bu tarixiy, madaniy va arxeologik ob’ektlarni suv ostida, ya’ni dengiz, ko‘l, daryo tubida o‘rganishga ixtisoslashgan arxeologiyaning bir yo‘nalishidir. Uning asosiy vazifalari qadimiy kemalar, portlar, suv ostiga cho‘kkan shaharlar va boshqa madaniy yodgorliklarni aniqlash, hujjatlashtirish, saqlash va ilmiy tahlil qilishdan iborat. Bu sohaga gidroarxeologik uslublar, maxsus texnologiyalar va multidisiplinar yondashuvlar xosdir. Suv osti arxeologiyasi nafaqat tarixiy voqealarni yoritadi, balki insoniyatning dengizchilik, savdo-sotiq va ekologik muhit bilan o‘zaro munosabatlarini ham ochib beradi.*

Kalit so‘zlar: *Suv osti arxeologiyasi, gidroarxeologiya, qadimiy kemalar, suv osti shaharlari, arxeologik qazilmalar, madaniy yodgorliklar, saqlash, hujjatlashtirish, texnologiyalar, tarixiy meros.*

Annotation: *Underwater archaeology is a branch of archaeology focused on the study of historical, cultural, and archaeological remains found beneath water—such as in seas, lakes, and rivers. Its main objectives include discovering, documenting, preserving, and scientifically analyzing ancient ships, submerged cities, harbors, and other cultural heritage sites. The field employs specialized hydroarchaeological methods, modern technology, and interdisciplinary approaches. Underwater archaeology not only reveals historical events but also provides insight into human interaction with maritime trade, navigation, and aquatic environments throughout history.*

Keywords: *Underwater archaeology, hydroarchaeology, ancient ships, submerged cities, archaeological excavations, cultural heritage, preservation, documentation, technologies, historical legacy.*

Birinchi bosqich .XIX asr ikkinchi yarmida XX asr boshlari bu davirda Qora dengiz bo‘ylarida tasodifan topilgan topilmalar haykaltaroshlik namunalari va epigrafiik yodgorliklarga asosiy diqqat etiborini qaratilgan bilan xarakterlanadi 1894- yilda ilk suv osti arxelogik tadqiqot ishlari amalgam oshirilgan Fiyadesiya shahrida dengiz portini qurilishi jarayonida Qirim arxeologi A.I. Berk – Delogart tomonida suv ostida qilib ketgan

qadimiy ochiladi 1905- yilda L.P. Kolli rahbarligi ostida yuqorida topilgan joyda birinchi suv osti izlanishlar amalgam oshirildi.

Qazishmalar jarayonida ko'plab miqdorda yog'ochdan qilingan va 15 dan amfara topilgan 1902- yildan antik davirga oid bo'lgan Olviya shahrining suv ostida qolib ketgan qismida izlanishlar boshlangan bu tadqiqot ishlariga B.V. Furmakovskiy rahbarlik qiladi. 1915- 1916 yillarda V.I. Derenki tamonidan shaharning suv ostidagi qismida tarxi va foto tasvirlari olinadi shu tariqa suv osti arxeologiyasi ilk arxeologik yodgorligida tadqiqot ishlari olib borilib birinchi umumlashtirilgan ma'lumotlar qo'lga kiritildi o'z navbatida bu ma'lumotlar XX asr boshlarida L.P. Kollining birinchi ilmiy nazariy "Dengiz ostidagi qadimgi madaniyat izlari" (tavar ilmiy arxiv ko'mitasi xabarnomasi) maqolasida o'z aksini topgan .

Ikkinch bosqich. XX asrning 20-30 yillarida o'z ichiga olib suv osti arxeologik tadqiqotlarini giografiyasini kengaytirib tadqiqotlarni suv ostida olib bo'rish uchun texnik taminotini oshirish imkoni berdi Ichki ishlar xalq kamisariyati (N KV D) tashkilotining "EPRON " ning tuzilishiga olib keladi "EPRON " ilmiytadqiqot tashkiloti akademik R.A.Orbeli tashabusi bilan tuzilgan bo'lib, Olviya, Xersones, Feodesiya, Kaktebel, Pantibineya va boshqa antik shaharlarni suv ostidagi qisimlarini o'rganish bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Olib borilgan tadqiqotlar natijasida R. A. Orbeli rahbarligidagi tadqiqotchilar suv osti arxeologiyasining nazariy masalalari, hal etilishi muhim bo'lgan vazifalar Sobiq itifoqning Gidro- arxeologagik xaritalarini tuzish, suv osti tadqiqotlarlarini, muzeylarini tashkil etish maskur masala bilan shug'ulanivchi ilmiy tadqiqot muassasalarini tuzish shu tariqa yuqoridagi vazifalar bo'yicha dastlabki yutuqlar erishilib keyingi tadqiqot obektlari belgilanib olindi.

Uchinchi bosqich. XX asrning 50-60 yillari bilan davirlashtirilib, bunda keng ko'lamli suv osti tadqiqotlarini olib borish uchun suv ostida tushuvchilar uchun maxsus kiyimlar (Vodalaz kiyimlari) maxsus asbob uskunalar tadqiqot usullari, muqum harakatda bo'livchi suv osti arxeologik ekspeditsiyasi. Bu davir ham asosiy diqat etibor suv ostida qolib ketgan Antik davir shaharlari hududlarida olib borilgan arxeolog B.V.D. Bilavatsiiki tamonidan Fanagoriya hududlarida Olviyaning cho'kib ketgan qisimlarida va Xersunisda kuzatuv va qazish ishlari olib brogan bu bosqichda suv osti arxeologagik izlanishlarni olib borishning yangi usullari ishlab chiqiladi va nazariy hamda ilmiy uslubiy asosiga qaratiladi V.D. Blovatiski ekspeditsiyasi izlanishlarida Sobiq itifoqda birinchi marotaba suv osti arxeologagik tadqiqotlarida gioakustik va giofizik usullari qo'laniladi suv ostida olib borilgan kuzatuv ishlari natijasida ko'plab yangi obektlar ochildi avvalgi tadqiqotlar jarayonida olingan natijalarga ko'shimchalar va o'zgartirishlar kiritilgan, yani birinchi marta to'plangan ma'lumotlar umumlashtiriladi birinchi arxeologagik xarita tuzuldi.

Qora dengizning shimoliy qirg‘og‘larida olib borilgan tadqiqotlar natijalari V.D.Blavatiski va G.A. Kashelenkolarning “G‘arq bo‘lgan dunyoning ochilishi ” nomli asari nashir etirildi.

Ukraina arxeologlarining ilk tadqiqotlari XX asrning 60 yillarida (Xarkuv va Ural universitetlari hamda Xersenis hamkorlikda) Olviya xarobalari va Berezond oroli atroflarida olib borilgan. Dastlabki olingan natijalar 1970-1980 yillar illari bilan kengayishiga yordam berdi.

To‘rtinchi bosqich. (1970-1980 yy) suv osti tadqiqotlari usullarini mustahkamlanishi, tadqiqot uchun geografik arialling kengayishi bilan xarakterlanadi. Shimoliy Qora dengiz atrofidagi tadqiqot ishlarini olib boorish markazi avval Maskivada bo‘lgan bo‘lsa, keyin Ukrainaga ko‘chirildi. Olviyaning suv osti qismida keng ko‘lamda tadqiqot ishlari 1970 yillarida Ukrain arxeologlari (S.D. Kirijitskiy rahbarligidagi Ukraina fanlar Akademiyasning Olviya ekspeditsiyasi) tamonidan amalgam oshirilgan. 1970-1980 yillarida suv osti izlanishlari (V.V. Nazarov) Berezand va Tendirol orollari atroflari shuningdek Sudak shaharining qirg‘oq bo‘yi hududlari I.I. Baranov tamonidan yaxshi o‘rganilgan kuzatuv ishlari Donuzlav ko‘li bo‘yi atroflarida V.N. Taskayev, S.I.Simyukov tamonidan amalgam oshiriladi. Kirich atroflari kuzatilib antic davir shaharlari bo‘lgan Akeni g‘arq bo‘lgan qismilariini K.K. Shilik va A.N. Shamray tamonidan o‘rganiladi 1967 yildan boshlab Denepir daryosi atrofilaridagi Xartitsa oroli hududida doimiy ravishda tadqiqot olib borilmoqda XX asr ning 80 yillarini oxirlari va 90 yillarini boshlarida Adesiya arxeologiya muzeyi S.B. Axodnikov va A.S. Ostiroverxovlar, Zmini (Ilonli) oroli havzasida suv osti kuzati ishlarini amalgam oshirilgan S.M.Zelenko rahbarligidagi Tarashevchanka nomli Kiyv milliy univerteti Qirimning janubiy qirg‘oqlarida tadqiqot ishlari olib borishgan.

Beshinchi bosqich: Ukrainadagi suv osti arxeologiyasi bu bosqichida asosan 2000 yildan boshlab bugungi kunga qadar suv osti Yevropa davlatlarida bo‘lgani singari tadqiqot ishlarida eng zamonaviysongi uslubda vamukamal texnika asboblardan yani vositalaridan foydalanib kelmoqda.

Bu bosqichda suv osti tadqiqotlaridan umumjahon miqiyosida qabul qilingan usullar va texnik vositalardan keng ko‘lamda foydalanayotgani bilan xarakterlanadi. 2001- 2004 yilgacha tarixiy tadqiqotlar labarato‘riyasi Tandirov Dolgi Kurugli, Jarilgach kabi orollarda qator antic va o‘rta asrlarga oid yodgorliklar ochildi.

Y. Ligarlitsikiy ko‘rfazida antik davirga oid bo‘lgan murakab tarxli mudofa inshootlariorchilib o‘rganildi natijada birinchi marta to‘plangan malumotlar umumlishtirilib suv osti arxeologiyasi taraqqiyoti tarixida muhim ahamiyat kasb etildi. Shimoliy Qora dengiz bo‘ylarida V.V. Nazarov tamonidan olib borilgan tadqiqot natijalari (Ukrainaning

Qora dengiz bo‘ylaridagi qirg‘oqlaridagi gidroarxeologik xaritalari) nomli monagirafiyasida o‘z aksini topgan. Denepir daryosining xortitsa oroli atroflarida D.R. Kabaliya va V.V.Nefiyadov taminidan doimiy izlanishlar jarayonida gidrolakotorlar, exolat va metan qidirish texnika vositalaridan keng foydalanildi.

2004 yilda Ukraina Fanlar Akademiyasi arxeologiya inistuti tamonidan birinchi marta Ukrainada suv osti arxeologiyasini rivojlantirishiga qaratilgan iqtisoslashtirilgan davlat tashkiloti-ukraina suv osti merosi Departament tamonidan birinchi marta Qora va Azov dengizlari qaridan I-II jahon urushlarida ishlatilgan harbiy kemalar 1854 yildagi Qirim urushida foydalanilgan shuningdek XVII asrga taluqli bo‘lgan yelkanli kema II jahon urushida ishlatilgan “Sherma- M-4” Amerika tanki rusimli maxsus kirandlar yordamida suv ostidan olib chiqiladi.

Ukraina suv osti merosini muhofaza qilish masalalarida kelib chiqib Ukraina madaniyat va sanat ishlari vazirligi Yuneskonning suv osti madaniyati merosinisaqlash halqaro konvensiyasini ratifikatsiya 2001-2004 yillar davomida Mejatraslev labarato‘riyasida Ukraina suv osti madaniyati merosiga kiruvchi tadqiq etilmagan obektda tarixi izlanishlar olib boorish bo‘yicha ro‘yxat tuzilib chiqildi bunda birinchi marta Ukraina hududida antik davirdan to bugungi kungacha bo‘lgan barcha suv ostidan arxeologik va tarixi yodgorliklar ro‘yxatga olindi ular quydagilar.

1. 396 obekt- Qirim,fuqarolar, I-II jahon urishlari davrida chokib ketgan texnik qurol yarog‘lar qoldiqlari.
2. 5 ta obekt-XX asrning ikkinchi yarmida chokib ketgan texnik asbob uskunalar.
3. 33 ta obekt-manzilgohlarning cho‘kib ketgan qismi, shuningdek antik va o‘rta asrlarga oid cho‘kib ketgan kemalar.

Ukraina suv osti merosini tadqiq etish bo‘yicha qabul qilingan dasturlarga binoan yodgorliklarini kompelkis tarzda o‘rganish: Qidiruv fiksatsiya (ro‘yxatga olish),ilmiy o‘rganish, ilmiy va madaniy qiymatini aniqlash, ularni kilafikatsiya, pasportizatsiya, kartagirafiya, kanservatsiya, restavratsiya, reabilatotsiya, muzeyifikatsiya va boshqalar hisobga olingan.

Yuqoridan kelib chiqib Ukraina hududida olib borilgan suv osti arxeologik izlanishlar natijalarini 2005 yil Ukraina fanlar Akademiyasiarxeologiya inistuti ilmiy kengashida tastiqlan o‘tkazilgan.

XX asrlarning 90 yillarda so‘ng Taraj Shevchenka nomidagi Kiyif unversteti Ayu-Dog‘ va Kastel tog‘lari oralig‘ida joylashgan hududlarda arxeologik kuzatuv ishlari olib boriladi.

1991 yilda boshlangan ”Tavrikaning dengiz sayohati antik va o‘rta asrlarda ” tarix fakultetining ilmiy tadqiqot ishlari qatorida qo‘shiladi kuzatuv ishlarini Kiyif davlat

universiteti amalga oshirildi. Olib borilgan kuzatuv ishlari jarayonida quydagi uchaskalar aniqlandi.

1. Abu-Dog' tog'larida to Partenit burnigacha

2. Partenit burnidan to tilak burnigacha

3. Tilak burni hududlarida tadqiqot ishlarini davom etirish bunda antik va o'rta sirlarga oid bo'lgan sopollarni dengiz ostida ko'milib ketgani ko'rish mumkin

4. Tilak burnidan Qorabog' burnigacha:

Tadqiqotlar jarayonida hududni suv ostidagi qismiga uzun zanjir tashlanib chuqurligini aniqlandi kuzatuv ishlarida bazan kerakli yo'nalishlarda maxsus suv ostida ishlatiladigan kompasdan foydalanildi.

Birinchi uchaska: Abu-Dog' tog'dan Partenit burnigacha bo'lgan hududni o'z ichiga olgan bo'lib bu yerning relifi qoyali Partenit burni, Uzen daryosining quyilish joyi (Ramankasha tog'idan keladi) va qum toshli qirg'oq palasalarini o'z ichiga olgan. Topilgan ashyolarga ko'ra, shuningdek yozma manbarga asoslanib bu yerda o'rta asrlarda Partenit shahri bo'lganligi haqida aniq tasavur hosil qilishga asos bo'ldi. Bugunki kunda ushbu hududda "Furunza" va "Qirim" sanato'riyalari, shahar cho'milish joylari, qayiqlar sitansiyasi joylashgan qirg'oqning suv osti qisimlarida olib borilgan kuzatuv jarayonlarida bazi arxeologik matiriallari Kuchuk-Ayu qoyasi atrofidan topilgan bular X-XI asrlarga taluqli ko'zalar va ularning parchalaridan iborat topilmalar edi.

Shuni alohida qayd etish keraki o'rta asrlar Partinet dengizi bo'yidagi yirik dengiz savdosi rivojlangan shahar bo'lganligini ko'rsatuvchi kam sonli arxeologik topilmalarni hisobga olinmasa asosan zamonaviy qurulish ashyolari chiqindilardan iborat.

Ikkinchi uchaska: Partinet va Tilak burnlarining 250-300 metir masofadagi qirg'oqlari va 10 metir chuqurlikda joylashgan hududda olib borilgan kuzatuv ishlari jarayonida Qora dengiz bo'yi atroflarining asosan VIII- IX asrlarga taluqli va IX-XI asrlarga doir ko'zalar bo'lib ulardan tashqaqri keng og'izli amforalar ham topilgan .

Uchinchi uchaska: Tilak burni atroflarini o'z ichiga olgan yirik qoyalardan iborat XX asrning 60 yillarida bu hududlar kema qatnovi uchun noqulay hudud bo'lganligi sababli qoyalar bir necha marta portlatgan kuzatuv ishlari jarayonida mil. avv. I asrdan milodiy XII asrga oid turli xildagi sopol buyumlari topilgan

To'rtinchi uchaska: Tilak va Qorabog' burni burunlari oralig'idagi hududlari bu yerda Kappenof nomidagi o'rta asr qishloq xarobalari, ibotadxona va qabriston joylashgan hozirgi vaqtda bu yerda qayiqlar uchun turar joyga aylantirilgan olib borilgan izlanishlar natijasida buyerda hech qanaqa arxeologik ashyo topilmagan 1994 yilda olib borilga qayta arxeologik tadqiqotlar natijasida suv ostidan mil. avv. I-milodiy XV asrlarga oid amforalar, ko'zalar va xum idishlari topilib o'rganildi.

Umuman ushbu hududlarda olib borilgan arxeologik izlanishlar natijasida quydagi xulosalarni chiqarish mumkin Ayu-Dog’ tog’i va Qarabog’ burni hududlarida izlanishlar shuni ko’rsatdiki bu yerda mil.avv. I-milodiy XV asrgacha yirik dengiz savdosiga iqtisoslashgan manzilgohlar bo’lgan o’rta asr shahari bo’lgan Partinet atroflarida suv ostida hech qanday arxeologik ashyolar topilmaganidan kelib chiqib suv osti tadqiqotini kengaytirish zarirligini etiborga olish lozim bo’ldi.

Ukrain ahududidagi suv osti yodgorliklarini o’rganishdagi hozirgi kunda ukraina Amerka qo’shma (halqaro) arxeologik ekispeditsiyasi faoliyati taqsiinga sazavordir. Ukrainada tadqiqot ishlarini olib borishda quydagi huquqiy mezonlarga yani quydagi tashkilot organlaridan ruxsatnomaga ega bo’lishi lozim.

Birinchidan. Halqaro ekispeditsiya tamonida amalga oshirilayotga ishlari nafaqatarxeologlar balki Ukraina respublikasi perzdenti qarori, Tashqi ishlar vazirligi, Mudofa vazirligi, Tiraspiirt va aloqa vazirligi, milliy xafsiizlik xizmati, Davlat chegara xizmati va Bojxona xizmatlarining kelishuvlar Vazirlar Mahkamasining buyruq va farmoishlari, Ukraina Milliy Fanlar Akademiyasi arxeologiya inistitutining maxsus ruxsatnomasi, Madaniyat va Turizim vazirligini rozilik xatlaridan iborat ko’plab masus hujjatlarni imzilash lozim bo’ladi.

Ikkinchidan: Bu yerda tadqiqot ishlarini olib borish ko’rsatilgan xoriijiy arxeologlar Milliy xafsiizlik xizmati nazoratidan o’tishlari zarur ushbu tashkilotlarning ruxsatisiz ekispiditsiyaga o’zgartirish kiritish mumkin emas barcha kerakli hujjatlar yuqoridagi tashkilotlarga ekispeditsiya faoliyat boshlanishidan oltoy oldin hujjalarni taqdim etishi shart.

2006 yildagi qoshma ekispeditsiya azolarining izlanishlari natijasida 112 ta hudud o’rganilib u yerda 5 ta yodgorlik shuningdek 449 ta obekt ro’yxatga olindi 2007 yildav yer germaniya Federatif respublikasi Ukrainaning suvli hududlariga kirmasdan halokatga uchragan Vizantiya kemasini arxeologlar bilan birgalikda yana 25 ta jurnalist hamroligida o’rganildi. 2008 yilda olib borilgan Okianogirafiya tadqiqotlari sifatida Ukraina va AQSH tamonlari jami 37 ta yangi obektni ro’yxatga olinib tadqiqot ishlarini olib borishdi.

AQSH tamoni Re Belard rahbarligi ostida Ukrainaliklar bilan Qora dengiz tubini o’rganib kelmoqda 2009 yil birinchi marta ” Sofikil-1” tele boshqaruvli aparat qator muhum kashfiyotlarni kiqlishga muofaq bo’lishdi. 2009 yil 9 avgustda Faros burni yaqinida 139 metir chuqurlikda Xi- XIII asrlar bilan davirlashtirilgan yelkanli yog’och kemani topishga muofaq bo’lishdi. Kema ichida Vizantiya kulolchiligiga xos ming yillar davomida suv ostida yaxshi saqlanib yani o’z holatini 70% saqlanib qolgan. 2009 yil 23 avgustda yaltadan 9 kilometir uzoqlikda 140 metir chuqurlikda yog’ochdan qilingan savdo kemalari

qoldig‘lari topiladi bu kemalar 50% o‘zining asil holatida saqlagan. U XVIII-IX asrlarga oid deb taxmin qilindi va Rasiyaga taluqli bo‘lishi mumkin degan farazlar yuritildi.

Tadqiqotlar vaqtida Adessa ko‘rfazining 23 metir chuqurlikda Germaniyaga tegishli bo‘lgan “J.U-52 3me” rusumdagi harbiy tiranspirt samaliyot qoldig‘i topildi topilgan ashyo o‘rganilish natijasida 1943 yil urush jarayonida urilib tushirilgan degan taxmin qilindi uning bortida Ukrainada faoliyat ko‘rsatgan nemislarning Lyuftvaffy shitabi tegishli maxfiy hujjatlar solingan papka topiladi. R.Reyt boshchiligida tuzulgan va xersunis suv osti ekispeditsiyasi- “Xirsunis Tavreniskiy” milliy qo‘riqxonasi azolari tamonidan olib borilga dastlabki izlanishlar o‘zining natijalarini berdiyuqoridagi barcha tadqiqotlar Ukraina hududidagi suv osti arxeologiyasi masalalarini hal qilinishining yangi yechimini topishiga imkon brdi bunda birinchi marta maxsus texnika aparatlari bilan izlangan “Sofikil-1” suv osti tele boshqaruvli aparat suv ostiga tushirilgan. Texnika fanlari doktori pirofesor V.Bilintsof, Admiral Makarov nomidagi milliy universtitet tadqiqotchilari Qora dengizni Qirim qismida 70-130 metir bo‘lgan joyda suv osti aparati tadqiqotni yanada samarali bo‘lishini taminladi.

Maskur tadqiqot ishi Xerson portidagi “ Nautilus yuk ” ilmiy tadqiqot kemasi bortida olib borilib “ Faroskiy” va “ Girinoviskiy” nomli kemalarni suv ostidan olib chiqilishiga muofaq bo‘lishdi. Bugungi kunda Ukraina arxeologlari 150 metir chuqurlikdagi suv osti yodgorliklarni tadqiq etish imkoniyatiga ega. 2010 yildan keyin Arxemet nomli suv osti robirtini ishlab chiqishini rejalashtirilmoqda, ushbu robirt nafaqat kuzatuv tadqiqotlarini balki to‘g‘ridan to‘g‘ri suv ostida qazuv ishlarini ham olib boriladi. Ukraina Madaniyat va Tiranspirt vazirligi azolari 22 ta Qora dengiz ostida joylashgan suv osti obektlarini ro‘yxatga olinib muhofazasi bilan ham shug‘ulanmoqda 2006-2009 yillarda suv osti Merosi Departamenti Rossiya Federasiyasining Mudofa vazirligi bilan hamkorlikda ishlarini olib borilgan 2009 yilda ekispeditsiya ishlari Rossiya kemalarida olib borilgan shu bilan birgalikda Serbiya, Bolgariya, Turkiya, Buyuk Biritaniya va Italiyaning maxsus ekispeditsiyqalari bilan hakorlik qilish rejalashtirilmoqda.

Foydanilgan adabiytlar.

1. Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o‘g‘li, R. I. (2025, May). SOTSIOLGIK TARIXDA KO ‘CHMANCHILIK FENOMENINING O ‘RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 78-81).
2. Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o‘g‘li, R. I. (2025, May). MIRZACHO ‘LNI O ‘ZLASHTIRISH VA KO ‘CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILII YONDASHUV. In International Educators Conference (pp. 207-212).

3. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). СЛАВЯН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА УНИНГ КЕЛАЖАГИ: ДАНИЛЕВСКИЙ БАШОРАТИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 82-90.
4. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). ФРИДРИХ НИЦШЕ ВА МАДАНИЯТНИНГ ИРОДА АСОСИДАГИ ТАЛҚИНИ. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 91-98.
5. Alibekov, U., & Rayimjonov, I. (2024). TURKIY XALQLARNING KELIB CHIQISHI XIX ASR SHARQSHUNOSLARINING TALQINIDA. *Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal*, 2(1), 267-270.
6. Xoshimjon o'g'li, R. I. (2024). 8.4 MOVAROUNNAHRGA ISLOM DININING KIRIB KELISHI VA UYG 'ONISH DAVRINING BOSHLANISHI. *Innovative technologies in construction Scientific Journal*, 8(1), 12-15.
7. Rayimjonov, I. X. O. G. L. (2022). ERSHI (MINGTEPA) HUDUDIDAGI TARIXIY-ARXEOLGIK YODGORLIKLARI XUSUSIDA. *Scientific progress*, 3(5), 193-197.
8. Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 5(12), 16-21.
9. Xoshimjon o'g'li, R. I., Isoqovich, A. A., & Ravshanovna, K. L. (2025, May). THE INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION. In *CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY* (Vol. 1, No. 1, pp. 355-362).
10. Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). MIRZACHO 'LNI O 'ZLASHTIRISH VA KO 'CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILIY YONDASHUV. In *International Educators Conference* (pp. 207-212).
11. Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 5(12), 16-21.
12. Кудратов, С., & Маъруфов, Ш. (2021). МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 4(11).
13. Ma'rufov, S., & Abdullayev, A. (2024). O'RTA OSIYODA MUSIQA SAN'ATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).
14. RAXIMOVICH, N., MUTALLIB, I., & MA'RUF OV SHERZOD, K. O. G. (2022). HISTORICAL FACTORS THAT CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE IN CENTRAL ASIA. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 160-165.

15. MA'RUF OV, S. (2025). SIRDARYO VILOYATI HUDUDIDAGI MANZILGOHLARNING O 'RTA ASRLARDAGI MODDIY MADANIYATI XUSUSIDA YANGICHA QARASHLAR. *ACTA NUUZ*, 1(1.2. 1), 23-26.

16. Sherzod, M. (2025). The Social, Economic and Cultural Life of The Population of The Syrdarya Region in The Middle Ages. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 6(01), 4-7.

17. Сулаймонович, Қ. С. (2024). СИРДАРЁ ТАРИХИ ЯНГИ АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР ТАЛҚИНИДА. *PEDAGOG*, 7(11), 68-72.

18. Sherzod, M. R. (2024). NEW VIEWS ON ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS LOCATED IN SIRDARYA REGION. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 4(2), 1-6.

19. Ma'rufov, S., & Bekturodov, S. (2024). XONLIKLAR DAVRIDA MUSIQA ILMIGA ILMIGA QARATILGAN E'TIBOR. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).

20. Komil o'g, M. R. S., & Eshmurza o'g'li, Q. S. (2025). HISTORY OF COIN MILLING IN UZBEKISTAN: PERIODIC RESEARCH AND HISTORICAL-CULTURAL SIGNIFICANCE. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 620-623.

21. Sherzod, M. R. ANALYSIS OF NEW RESEARCHES CARRIED OUT IN MEDIEVAL ARCHEOLOGICAL MONUMENTS IN THE TERRITORY OF SYRDARYA REGION.

22. Сулаймонович, Қ. С. (2024). КУЮК-ТЕПА–ҚАДИМГИ ФАРҒОНА ТАРИХИНИ ДАВРЛАШТИРИШДАГИ МУҲИМ ЁДГОРЛИК. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 7(11), 60-66.

23. Qosimova, E. T., & Gulchehra, A. (2025). JADID MA'RIFATPARVARLARI: MILLIY MEROSI VA SIYOSIY QARASHLARNING UYG 'UNLIGI. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 46-53.

24. Abdulxay, G., & Abdullayev, A. (2025). O 'ZBEKISTON SSR DA MA'MURY BUYRUQBOZLIK TIZIMI O 'RNATILISHI VA MUSTANKAMLANISHI. *Современные подходы и новые исследования в современной науке*, 4(5), 74-81.

25. Абдулхай, Г. ТУРКИСТОН МАТБУОТИДА ЯНГИ ДАВЛАТ ХУСУСИДАГИ МУНОЗАРАЛАР (1918-1924 ЙИЛЛАР). *INFOLIB: ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью с участием иностранного капитала" E-LINE PRESS"*, (1), 56-60.

26. Абдулхай, Г. У. (2020). ТУРКИСТОН АССР: ҚАНДАЙ ДАВЛАТ БЎЛИШИ КЕРАК ЭДИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 3(1).

27. Abdulxay, G. U., & Gadoyeva, K. (2025). XIX ASR IKKINCHI YARMI XX ASR BOSHLARIDA QORAQALPOQLARNING TURMUSHI VA MADANIYATI. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 40-45.

28. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.

29. Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). SOTSIOLOGIK TARIXDADA KO 'CHMANCHILIK FENOMENINING O 'RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In *International Conference on Educational Discoveries and Humanities* (pp. 78-81).

30. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). YOZUV ISLOHOTI VA DINIY MEROSGA MUNOSABAT: INGLIZ OLIMLARINING YONDASHUVI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 28-41.

31. Davron O'g'li, A. D. (2025). AFSHINLAR SULOLASINING TASHKIL TOPISHI VA FAOLIYATI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 600-605.

32. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA O 'ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO 'NALISHLARI VA MUOMMALARI DAVR TARIXSHUNOSLIGIDA. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 90-101.

33. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). INGLIZ MANBALARIDA 1927–1938 YILLARDA O 'ZBEKISTON MADANIY MANZARALARI: REPORTAJLAR, JURNALLAR VA ARXIV HUJJATLARI TAHLILI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(9), 11-27.

34. Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O 'RTA ASRLAR DAVRI YOZMA VA ARXEologik MANBALARIDA USTRUSHONA. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 606-612.

35. Davron o'g'li, A. D. (2025). O 'RTA OSIYO KO 'CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O 'RGANILISHI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(8), 100-113.

36. Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O 'RTA ASRLARDA USTRUSHONADAGI SIYOSIY HOLAT. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 6(51), 613-619.

37. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.

38. BOSIMOVICH, T., & ALISHER, A. (2022). FROM THE HISTORY OF THE ANCIENT DEFENSE WALLS. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(5), 61-65.

39. Абдуматов, А. А. (2024). АКАДЕМИК АБДУЛАХАД МУХАММАДЖОНОВ ИЛМИЙ МЕЪРОСИДА ТАРИХИЙ ТАФАККУР МАСАЛАСИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 426-431.

40. Назаров, О., & Абдуматов, А. (2024). ҲАДИС ИЛМИ РИВОЖИДАГИ ОЛТИН ДАВР. *Ilm-fan va ta'lim*, 3 (18)).

41. Галиев, С., Абдуматов, А., & Неъматов, Р. (2025). ГЕРОИ-ТАТАРЫ УЗБЕКИСТАНА, УЧАСТВОВАВШИЕ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 35-39.

42. Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 5(12), 16-21.

43. Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o‘g‘li, R. I. (2025, May). SOTSIOLOGIK TARIXDA KO ‘CHMANCHILIK FENOMENINING O ‘RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In *International Conference on Educational Discoveries and Humanities* (pp. 78-81).

44. Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o‘g‘li, R. I. (2025, May). MIRZACHO ‘LNI O ‘ZLASHTIRISH VA KO ‘CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILIY YONDASHUV. In *International Educators Conference* (pp. 207-212).